

הרב יוסף בנימין צרפתי
ק"ק ת"ת ספרדים
אמשטרדם

ערב שבת הגדול פרשת צו. ט' ניסן תש"פ.
סדר תשבו יומם ולילה ולא תמותו כי כן צויתי.
שנת כתפארת א'דיס' לשיב'ת' בית לפ"ק.

אל אחי ורעי האיסינוגירוס ולכל באי שער בתי מדרשנו
הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם
ה' עליכם יחיו

דרשת שבת הגדול

בענין אם מותר להתפלל בצבור בבית הכנסת בזמן המגיפה בליל שימורים

א. בשבת (דף ל'): רבה מקמי דפתח להו לרבנן אמר מילתא דבדיחותא ובדחי רבנן. לסוף יתיב באימתא ופתח בשמעתא. והנה בשולחן ערוך (או"ח סי' ת"ל, א') שבת שלפני הפסח קורין אותו שבת הגדול. ודרך בדיחותא יש לומר הטעם לפי שסמוך לפסח מדלגין שעה אחת משעון חורף לשעון קיץ ועל ידי זה נדמה השבת ארוך מחבירו שיעור ארבע מילין וממילא קורין אותו שבת הגדול. והמפרשים כתבו שנקרא שבת הגדול על שם שהחכם מרא דאתרא דורש ברבים בהלכות הפסח. כלומר השבת של הרב הגדול. ובאמת הם שתים שהן אחת כי דרך החכם לדרוש שעה אחת ונמצא דילוג שעה אחת בבחינת זה נהנה וזה לא חסר. והנה מחזירין השעה מזמן קיץ לזמן חורף אחר שבת שובה ונמצא דאין שום אמתלא להתחמק מדרשות שבת הגדול ושבת שובה. וזכור אותו צדיק לטוב אבא מרי נ"ע שלא חיסר שום דרשה של הרב אב"ד שבת הגדול ושבת שובה ומאז הוינא טליא כבר שית היה מוליך אותי עמו. ומרן הרב זצ"ל הוה מרגלא בפומיה לפתוח הדרשה כמוכח דרך צחות דאיתא בשבת (דף קי"ח): אלמלא משמרין ישראל שתי שבתות כהלכתן מיד נגאלים, ואיתא בראש השנה (דף י"א). ר"א אומר בתשרי עתידין ליגאל ר"י אומר בניסן עתידין ליגאל, כלומר אלמלא כל ישראל באים בשבת שובה ושבת הגדול לשמוע הדרשה מיד נגאלים. והשתא נתיב באימתא ונפתח בשמעתא.

ב. בקול קורא המפורסם העליתי בענין תפלה בצבור בזמן הזה שאין חכמה ואין תבונה ואין עצה אלא להתפלל בביתו יחידי. וכתבתי כי עוד חזון למועד סמוך לפסח להודיע אם להתיר להתפלל ערבית בליל הסדר באיסינוגה שלשים איש כפי התקנה, וכדאמר בפסחים (דף ק"ט): אמר רב נחמן אמר קרא ליל שמרים (שמות י"ב, מ"ב) ליל המשומר ובא מן המזיקין. ומקום יש באיסינוגה לשים ריוח בין איש ובין רעהו.

והשתא אשריכם ישראל קדושים שואלין ודורשין בהלכות הפסח. יש שואלין לשבח כדת מה לעשות בליל שימורים האם מותר להתפלל ערבית בצבור באיסינוגה בליל המשומר מן המזיקין. ושואלין כענין מתי לומר ביחיד מוריד הטל האם במוסף או במנחה. ויש דורשין לשבח הבה לנו להתפלל בצבור באיסינוגה לעשות הפסח שבעת ימי החג לפמ"ש המרדכי (פסחים רמז תקצ"ג) וז"ל מעשה אירע בפסח שחל להיות באחד בשבת וגם נפלה התקופה בלילה שלפניו ואעפ"כ לא חשו ולשו במים שאובים בלילה (עי' עירובין (דף נ"ו). ויורה דעה (סימן קט"ז, ה') ועי' פסחים (דף מ"ב). ואורח חיים (סימן תנ"ה)), וכתב רבינו יהודה החסיד דאין להקפיד דכתיב (קהלת ח', ה') שומר מצוה לא ידע דבר רע. וכולן לא יאפו אלא לצורך יום מחר דאין יום טוב מכין לחבירו, וגם בליל שני לא יאפו אלא לצורך אותו יום דאין יום

טוב מכין לחול. וכן מצאתי תשובת ר"י שכתב שאם נשפכו כל המים עבור המת אין בידי להתיר מים שלא לנו על ידי הדחק. וכן בא מעשה לפני רבותי ערב פסח ואמרו שאין לשפוך המים שלנו בשביל המת דליל שמורים הוא לה'. וכן הייתי אומר בשאר לילות של פסח דשומר פתאים ה' (ע' שבת (דף קכ"ט): ויבמות (דף י"ב: וע"ב. וק'): וע"ז (דף ל':)) וחלילה שיארע דבר תקלה במצות השם. עכ"ל. ולמה נגרע לבלתי הקריב את קרבן ה' במועדו.

ג. בבבא קמא (דף ס'): תנו רבנן דבר בעיר אל יכנס אדם יחידי לבית הכנסת שמלאך המות מפקיד שם כליו, והני מילי היכא דלא קרו ביה דרדקי ולא מצלו ביה עשרה. והכי פירושא: אל יכנס אדם יחידי לבית הכנסת. אלא יכנסו שנים או שלשה. כדאמר בברכות (דף מ"ג): שד לאחד נראה ומזיק לשנים נראה ואינו מזיק לשלשה אינו נראה כל עיקר. ובקידושין (דף כ"ט): הוה ההוא מזיק בי רבנן דאביי דכי הוה עיילי בתרין אפילו ביממא הוה מיתזקי. שמע אביי דקא הוה אתי רב אחא בר יעקב. אמר להו לא ליתיב ליה אינש אושפיזא אפשר דמתרחיש ניסא (דאמר במנחות (דף ס"ב). רב אחא בר יעקב אמר גירא בעינא דשטנא. וע' מהרש"ל ומהרש"א כאן). ועייל יחידי בליליא ואמר להו למחר אי לא איתרחיש ניסא סכינתין (ולאפוקי מדברי שו"ת הרשב"ש (סוף ס' קצ"ה) שפירש שלא יכנס יחיד אלא צבור). מלאך המות מפקיד שם כליו. חרבו. כדכתיב בדברי הימים (א. כ"א, ט"ז). קרו ביה דרדקי. כדפירש רש"י ז"ל בברכות (דף י"ז. ד"ה לבי) ובמגילה (דף כ"ח: ד"ה לימא) שהיו התינוקות של בית רבן רגילין לקרות לפני רבן בבית הכנסת. מצלו ביה עשרה. כדאמר במגילה (דף ה'). אי זו היא עיר גדולה כל שיש בה עשרה בטלנין בבית הכנסת. ופירש רש"י (שם) עשרה שהן בטלים ממלאכתן וניזונים משל צבור כדי להיות מצויין בתפלה בבית הכנסת, דאמר מר במסכת ברכות (דף ו'): כיון שבא הקדוש ברוך הוא בבית הכנסת ואינו מוצא שם עשרה מיד הוא כועס. עכ"ל. ובספר הזהר (ח"א דף ק"ה). אולי ימצאון שם עשרה מאותם העשרה הראשונים של בית הכנסת שנוטל שכר כנגד כלם שבאים אחריהם (ברכות דף מ"ז:), מה כתיב (בראשית י"ח, ל"ב) ויאמר לא אשחית בעבור העשרה.

והכי משמע ריהטא דשמעתא דדבר בעיר כל בתי כנסיות בטלנין ולית בהו לא תינוקות דקרו ולא עשרה דמצלו. והא דמוכח דזמנין קרו ביה דרדקי ומצלו ביה עשרה, על כרחך היינו בבי כנישתא דשיבבותא דלית בה דברתא, כדאמר בתענית (דף כ"א): בסורא הוות דברתא בשיבבותיה דרב לא הוות דברתא, שדרך להיות בית הכנסת בכל שכונה כדאמר בסוטה (דף כ"ב). בתי לא בית הכנסת בשיבבותך.

ופשיטא דאין לפרש דבר בכל העיר ואפילו הכי זמנין קרו ביה דרדקי, דאפילו בעלמא חיישינן לתינוק פן יקראנו אסון ח"ו כדאמר בבבא בתרא (דף כ"א). אמר רבא מתקנת יהושע בן גמלא ואילך לא ממטינן ינוקא ממתא אבל מבי כנישתא לבי כנישתא ממטינן. ופירש רש"י (שם) מתקנת יהושע בן גמלא ואילך שישבו מלמדי תינוקות בכל עיר לא ממטינן ינוקא ממתא למתא ללמוד מיום ליום שמא יוזק בדרכים שהשטן מקטרג בשעת הסכנה שנאמר (בראשית מ"ב, ד') פן יקראנו אסון אלא יוכל לכוף בני אותו מתא להושיב מלמדי תינוקות. עכ"ל. וכן אין לפרש דבר בכל העיר ואפילו הכי זמנין מצלו ביה עשרה, דלהדיא אמר בבבא קמא (דף ס'): שם דבר בעיר כנס רגליך שנאמר (שמות י"ב, כ"ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. ואומר (ישעיה כ"ו, כ') לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך. ואומר (דברים ל"ב, כ"ה) מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה. רבא בעידן רתחא הוי סכר כוי דכתיב (ירמיה ט', כ') כי עלה מות בחלונינו. ופירש רש"י (שם) בעידן רתחא דבר. הוי סכר כוי סתם חלונות. עכ"ל.

ואם תאמר האיך אמר אל יכנס אדם יחידי לבית הכנסת שמלאך המות מפקיד שם כליו, מאי איריא מלאך המות מפקיד שם כליו בלאו הכי נמי תיפוק ליה משום לא תצאו איש מפתח ביתו כדאמר דבר בעיר כנס רגליך. ויש לומר דמייירי בבית הכנסת שיש בה בית דירה לחזן כדאמר בעירובין (דף נ"ה): ויומא (דף י"א). ואל יכנס אדם יחידי אלא תרי ותלת ודאי לאו אינשי דמתא נינהו אלא חזן איש וביתו נינהו, וכדאמר בחולין (דף ז'): מלאך המות

בביתו של זה ואני אסעוד אצלו? והשתא לגבי חזן הכנסת ובני ביתו הדרים שם משום כנס רגליך ליכא משום מלאך המות איכא.

ד. והנה בסוטה (דף כ"א.) אמר רב יוסף מצוה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא, תורה בין בעידנא דעסיק בה ובין בעידנא דלא עסיק בה מגנא ומצלא. ואעפ"כ אמר בבבא קמא (דף ס'). תאני רב יוסף מאי דכתיב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים, ולא עוד אלא שמתחיל מן הצדיקים תחלה שנאמר (יחזקאל כ"א, ח') והכרתי ממך צדיק ורשע. ובסוטה (שם) רבא אמר תורה בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא, מצוה בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא. ובתוספות (שם ד"ה זה ת"ח) סתם תלמיד חכם תורתו אומנתו ועוסק בה ומהרהר כל שעה ואינו הולך ד' אמות בלא תורה. עכ"ל. ואעפ"כ כאשר היה דבר בעירו החמיר רבא יתר על דברי חכמים וכנס רגליו וסתם חלונותיו, כדאמר בבבא קמא (דף ס' : שם) תנו רבנן דבר בעיר כנס רגליך שנאמר (שמות י"ב, כ"ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. ואומר (ישעיה כ"ו, כ') לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך. ואומר (דברים ל"ב, כ"ה) מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה. רבא בעידן רתחא הוי סכר כוי דכתיב (ירמיה ט"ו, כ') כי עלה מות בחלונינו. ופירש רש"י ז"ל (שם) רתחא דבר. סכר כוי סתם חלונות. עכ"ל. ועל כרחך דלא אמרינן תורה מגנא ומצלא גבי מגיפה, וכמ"ש רבנו המהרש"א ז"ל (סוטה שם ח"א ד"ה אלא) דלא קאמר תורה מגנא ומצלא אלא מפורעניות ויסורין אבל לא ממיתה קודם זמנו. וא"כ כל שכן דלא אמרינן (קהלת ח', ה') שומר מצוה לא ידע דבר רע במקום מגיפה, וכדאמר בפסחים (דף ח' :) וביומא (דף י"א.) דלא אמרינן שלוחי מצוה אין נזוקין היכא דשכיח היזיקא והיכא דקביע היזיקא, דכתיב (שמואל א. ט"ז, ב') ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני. ועי' עוד בחידושי אגדות מהרש"א ז"ל מכות (דף י'. ד"ה והאר"י) וחגיגה (דף ד' : ד"ה כ'). ואכמ"ל.

והנה בפסחים (דף צ"ט :) תנן אפילו עני שבישראל לא יאכל עד שיסב ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין. ובגמרא (שם דף ק"ט :) היכי מתקני רבנן מידי דאתי בה לידי סכנה. והתניא לא יאכל אדם תרי ולא ישתה תרי. ופירש רש"י (שם) תרי זוגות. אמר רב נחמן אמר קרא ליל שמרים (שמות י"ב, מ"ב) ליל המשומר ובא מן המזיקין. ובשולחן ערוך (או"ח ס"י ת"פ, ד' בהגהה) יש לומר שפוך חמתך ולפתוח הפתח כדי לזכור שהוא ליל שמורים. ושם (סי' תפ"א, ב' בהגהה) ונוהגים שלא לקרות על מטתו רק פרשת שמע ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כדי להגן כי ליל שמורים הוא מן המזיקין. ואעפ"כ כתב המגן אברהם (סי' תפ"א ס"ק ב') בשם מהר"י שםמקום שגנבים מצויים צריך לנעול הדלת בברית. וכ"כ החק יעקב (סי' ת"פ ס"ק ו') שהמנהג שלא להניח הפתח פתוח דשכיחי גנבי. ונמצא דלא אמרינן ליל המשומר מן המזיקין היכא דשכיח היזיקא. וא"כ כל שכן דלא אמרינן ליל המשומר מן המגיפה דקביע היזיקא. וממקומו הוא מוכרע. דהנה בליל שימורים מקרא מלא דיבר הכתוב (שמות י"ב, כ"ב-כ"ג) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף. הא אם תצאו תנגפו. ודיו לליל המשומר לדורות להיות משמר כליל המשומר של יציאת מצרים.

ה. ואדרבה תדע כי לשון דבר בעיר כנס רגליך (ב"ק דף ס' : הנ"ל) פירושו דבר בעיר הולך רגליך בפנים שלא תמות, על דרך דאמר בסוכה (דף נ"ג.) אף הוא ראה גלגולת אחת שצפה על פני המים, אמר לה על דאטפת אטפוך ומטיפיך יטופון (אבות פ"ב מ"ו). אמר רבי יוחנן רגלוהי דבר איניש אינון ערבין ביה, לאתר דמיתבעי תמן מובילין יתיה. הנהו תרתני כושאי דהוו קיימי קמי שלמה אליחרף ואחיה בני שישא סופרים דשלמה הוו (מלכים א. ד', ג'). יומא חד חזייה למלאך המות דהוה קא עציב. אמר ליה אמאי עציבת. אמר ליה דקא בעו מינאי הני תרתני כושאי דיתבי הכא. מסרינהו לשעירים שדרינהו למחוזא דלזו. כי מטו למחוזא דלזו שכיבו. למחר חזיא מלאך המות דהוה קבדח. אמר ליה אמאי בדיחת. אמר

ליה באתר דבעו מינאי תמן שדרתינהו. מיד פתח שלמה ואמר רגלוהי דבר איניש אינון ערבין ביה, לאתר דמיתבעי תמן מובילין יתיה. ופירש רש"י (שם) לאתר דמתבעי, למקום שנגזר עליו למות בו משם הוא מתבקש ליטול נשמתו. תמן מובילין יתיה, לשם רגליו מוליכות אותו. עכ"ל. ונמצא לפי זה כי אם יקום והתהלך בחוץ וניגף וחלה ומת דמו בראשו לפי שמת קודם זמנו.

וכן מפורש יוצא מפי רבנו הגדול הרדב"ז ז"ל (שו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תרפ"ב) וז"ל שאלת ממני אודיעך דעתי באשה שמתו שני בעליה ממגפה או אחד מהם אם היא קטלנית או לא. תשובה. לכאורה היה נראה לומר דלא שאני לן אם מחמת חולי אחר או מחמת מגפה, דתניא סוף הבא על יבמתו נשאת לראשון ומת לשני ומת לשלישי לא תנשא דברי רבי רשב"ג אומר לשלישי תנשא לרביעי לא תנשא. ושיילין מאי טעמא ואמרינן משמיה דרב הונא מעין גורם ורב אשי אמר מזל גורם מאי בינייהו איכא בינייהו דאירסה ומת אי נמי דנפל מאיגרא ומת, וקיימא לן כרב אשי דבתרא הוא. ולא עדיף מת מחמת מגפה מנפל מאיגרא ומת דהוויא קטלנית, ופוסקי ההלכות כתבו הדין סתם ולא חילקו. אבל כד מעיינת בה שפיר תשכח שיש טעם נכון להקל במת מחמת מגפה יותר מנפל מאיגרא ומית, שזה לא הכניס עצמו למקום הסכנה והעומד במקום שיש מגפה מכניס עצמו למקום סכנה ואין מיתתו מחמת מזל אשתו. למה הדבר דומה למי שנכנס למלחמה ונהרג או מי שהרג את עצמו, וכי נאמר בזה שמזל אשתו גרם? תדע דלא עדיף מזל אשתו ממה שנגזר עליו שיחיה ע' שנה ואם עמד במקום סכנה ומת נתבטלה הגזרה. ועל כיוצא בזה נאמר (משלי י"ג, כ"ג) ויש נספה בלא משפט. ואמרו (ב"ק דף ס'). שכיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע. ומקרא מלא דבר הכתוב (שמות י"ב, כ"ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. וכתוב (ישעיה כ"ו, כ') לך עמי בא בחדריך וגו'. ואמרו רז"ל (ב"ק דף ס'): דבר בעיר כנס רגליך. ורבים כאלה. וכל שכן שלא נאמר בזה שמזל אשתו גרם שימות כיון שהוא הכניס עצמו למקום סכנה כמי שירד למלחמה או כהורג עצמו. עכ"ל. ודברי חכמים כדרבונות.

ו. אך רבנו אמנון ממגנצא הי"ד בפיוט ונתנה תוקף (אימין' ויניתנה סימן) יסד: בראש השנה יכתבון ויום צום כיפור יחתמון מי יחיה ומי ימות מי בחרב ומי בחיה מי ברעש ומי במגיפה מי יעני מי יעשר מי ישפל ומי ירום. ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה. עכ"ל. ומקרא מלא דיבר הכתוב (ויקרא כ"ו, ו') והשבתי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבור בארצכם, ואומר (שמואל א. ב', ו-ז') ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם. ונמצא מפורש יוצא שאף המתים במגיפה מתים בהשגחה ולא נספים בלא משפט קודם זמנם. (וע' למר זקני רבנו וידאל הצרפתי השני זיע"א בספר צוף דבש בראשית ל"ז, כ"ב) ולעט"ר רבנו חיים ו' עטר זצ"ל בספר אור החיים (שם). ואכמ"ל).

ובאמת כן מוכח להדיא מדאמר בבבא קמא (דף ס'). תאני רב יוסף מאי דכתיב (שמות י"ב, כ"ב) ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים, ולא עוד אלא שמתחיל מן הצדיקים תחלה, שנאמר (יחזקאל כ"א, ח') והכרתי ממך צדיק ורשע. ובחגיגה (דף ד'): רב יוסף כי מטי להאי קרא בכי (משלי י"ג, כ"ג) ויש נספה בלא משפט. אמר מי איכא דאזיל בלא זמניה. אין. כי הא דרב ביבי בר אבבי הוה שכיח גביה מלאך המות. אמר ליה לשלוחיה זיל אייתי לי מרים מגדלא שיער נשייא. אזל אייתי ליה מרים מגדלא דרדקי. אמר ליה אנא מרים מגדלא שיער נשייא אמרי לך. אמר ליה אי הכי אהדרה. אמר ליה הואיל ואייתיתיה ליהוי למניינא. אלא היכי יכלת לה. הות נקיטא מתארא בידה והות קא שגרא ומחריא תנורא. שקלתא ואנחתא אגבה דכרעה קדחא ואיתרע מזלה ואייתיתיה. אמר ליה רב ביבי בר אבבי אית לכו רשותא למיעבד הכי. אמר ליה ולא כתיב ויש נספה בלא משפט. ופירש רש"י (שם) ויש נספה בלא משפט, יש כלה ואין עון בידו ולא היה משפט לספות. אמר ליה מלאך לשלוחו הרוג את מרים המקלעת שיער הנשים. היכי יכלת לה מאחר שלא הגיע זמנה. היתה אוחזת בידה האוד של תנור שקורין פרגוין ומכבדת את התנור. הושיבתו על גב רגלה ונכות והורע מזלה. עכ"ל.

ברם בתענית (דף י"ט). איזהו דבר עיר המוציאה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר פחות מכאן אין זה דבר. ופירש רש"י (שם) דאקראי בעלמא הוא. והשתא יש לחלק ולומר שכל זמן שלא נתברר הדבר שהרי זה דבר ובדין הוא שתלו המתים באקראי בעלמא בודאי שאותם מתים מתו בהשגחה, משא"כ אחר שנתברר הדבר שהרי זה דבר ובדין הוא דבר בעיר כנס רגליך בודאי מכאן ואילך אם יקום והתהלך בחוץ אף ברגלים חוטא ויש נספה בלא משפט. ודו"ק.

ז. זאת עולה מן המדביר לאידך גיסא נמי, שכל זמן שלא נתברר הדבר שהרי זה דבר, אם נדבק והדביק הואיל ולא נודע כי באו אל קרבנה אין לנערה חטא מות כי לכל העם בשגגה ונקי הוא, משא"כ אחר שנתברר הדבר שהרי זה דבר ובדין הוא דבר בעיר כנס רגליך, בודאי מכאן ואילך אם יקום והתהלך בחוץ אף ברגלים חוטא וכאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה. תדע כי דרך המגיפה שאדם מטמא במגע ובמשא ובאהל ונדבק ומדביק ביודעין ובלא יודעין וחברא חברא אית ליה ואפילו בריא אולם יכול להוליך הנגף לחבירו וחבירו לחבירו עד כי יפול הנופל ממנו ומת אחד מהם.

ובשבת (דף ל"ג): במעשה רבי שמעון בר יוחאי ורבי אלעזר בנו דאיתבו תריסר שני במערתא. אתא אליהו וקם אפיתחא דמערתא, אמר מאן לודעיה לבר יוחאי דמית קיסר ובטיל גזרתיה. נפקו חזו אינשי דקא כרבי וזרעי, אמר מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה. כל מקום שנותנין עיניהן מיד נשרף. יצתה בת קול ואמרה להם להחריב עולמי יצאתם, חיזרו למערתכם. והוא הדין דבר בעיר כנס רגליך שלא תמות וחזור למערתך שלא תמית. ואדרבה, יותר יש לו לשמור שלא יזיק משלא יוזק, כלשון התוספות בבא קמא (דף ד"ה כ"ז: ד"ה ה"ג). ועל כן מי שאין בו דעת ומפר הברית דמו בראשו ומאבד עצמו ואחרים עמו חס ושלום.

והנה בברכות (דף י'): אמר רבי טרפון אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי בית שמאי וסכנתי בעצמי מפני הלסטים. אמרו לו כדי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל. והשתא אחר הדברים האלה במקום דבר בעיר מה נאמר ומה נדבר בר מינן. ועל כן זאת למודעי כי משנה ראשונה לא זזה ממקומה והאיסנוגה תהיה סגורה ומסוגרת אף לתפלת ערבית של ליל הסדר. ואין חכמה ואין תבונה ואין עצה אלא תפארת אדם לשבת בית. והקדוש ברוך הוא קובע לו שכר שנאמר (איכה ג', כ"ח) ישב בדד וידום כי נטל עליו.

ולא נצרכה אלא להודיע מתי לומר ביחיד מוריד הטל האם במוסף או במנחה. ונראה לע"ד שבמקום דבר בעיר שכל בתי כנסיות בטלין בעוונות הרבים אומרים במוסף משיב הרוח ומוריד הגשם ואומרים במנחה מוריד הטל. עי' בשולחן ערוך (או"ח סי' קי"ד) ושם (סי' תפח, ג' וסי' תרס"ח, ב'). ואחת דיברתי ולא אוסיף כי אם להודיע לבני האדם גבורותיו להזכיר גבורות גשמים משיב הרוח ומוריד הגשם במוסף וטל של תחיה מוריד הטל במנחה. ולדעתי אין עוד מלבדו שום הוראה דרך כלל לכל הציבור וככל חוקת הפסח יעשו אותו. ואם היחיד צריך הוראת שעה ישאל לחכם ויתיר כדת של תורה. ושארית ישראל לא יעשו עולה ללכת אחרי אלהים אחרים לא איש דברים מתיר אסורים היתר מאה רבנים שועלים קטנים ודתיים שונים, דלאו מר בר רב אשי חתים עלייהו ולא דסמכא נינהו.

ח. מסופר מעשה נפלא על הגאון מהרי"ד הלוי סאלאווייצ'יק זצ"ל בעל בית הלוי אביו של הגאון רבי חיים הלוי סאלאווייצ'יק זצ"ל רבה של בריסק שר המסכים ראשונה על ספר גבעת שאול מהדורא בתרא שחיבר מורנו ורבנו המלך שאול הלוי מורטירא זי"ע. פעם אחת בא יהודי אחד לפניו ושאלה בפיו האם יכול לצאת ידי חובת ארבע כוסות בחלב במקום יין. לשמע השאלה הושיט לו הרב מאה רובל כסף ואמר לו הרי לך ממון לקנות יין לארבע כוסות שאין יוצאין ידי חובה בחלב. לאחר שיצא האיש תמהה הרבנית והלא מחיר יין וחלב גם לארבע כוסות וגם לקידוש ולהבדלה עשר רובל די והותר ומדוע איפה נתת לו מאה רובל.

השיב לה הרב, בתי, מתוך דבריו למדתי שאף בשר לשולחן עורך אין לו, הילכך נתתי לו די מחסורו ליין ומצות בשר ודגים וכל מטעמים.

והנה פה עירנו אמשטרדם ידועים דברי רבנו הפרי חדש (יו"ד סי' קט"ו) וז"ל הכלל העולה דבעיר שלא נמצא שם חלב טמא או שהוא יותר ביוקר מחלב טהור מותר לקנות מהעכו"ם חלב שחלבו בלא ראיית ישראל כלל. וכן מצאתי המנהג פשוט פה אמשטרדם וכן נהגתי אני גם כן זולת קצת יחידים הנוהרים בזה. עכ"ל. ודברי שכנגדו הערוך השולחן (יו"ד סי' קט"ו, ו) וז"ל ובאמת כך מקובלני שכל גזירת חכמים לבד טעמם הנגלה יש עוד הרבה טעמים כמוסים שלא גילו אותם. עכ"ל. ואמינא לדידי חזי לי דבר בעיר כנס רגליך שיש עוד הרבה טעמים כמוסים שלא להתהלך בחוץ בזמן מגיפה לבד טעמם הנגלה. ודעו נא רבותי כי אי אפשר לפרטם כי רבים הם. ואם בכל הלילות אנו שותין יין וחלב ושבעה משקין ומנהג אמשטרדם כדעת הפרי חדש שלכל גזירה טעם נגלה, הלילה הזה שאין יוצאים ידי חובת ארבע כוסות בחלב שפיר דמי כדעת הערוך השולחן שלכל גזירה טעם נסתר. ואתנח סימנא סו"ד דב"ר בעי"ר כנ"ס רגלי"ך בגימטריא עש"ו שו"נ"א ליעקו"ב. ובשולחן ערוך (או"ח סי' קנ"ח, ד) שבעה משקין סימנם י"ד שח"ט ד"ם. ועד כאן אומרים בשבת הגדול.

ותצא דינא דנקטינן דבר בעיר כנס רגליך בין למקרי דרדקי ולמצלי עשרה בין לכל דצריך ייתי ויכול בין לדבר אחר על כולם אל יצא איש ממקומו ואיש אל משפחתו תשובו. וארבע מדות במגיפה: היוצא לדבר מצוה ולדבר הרשות הרי זה שוטה רשע וגס רוח. היוצא לדבר מצוה ואינו יוצא לדבר הרשות הרי זה חסיד שוטה רשע וגס רוח. היוצא לדבר הרשות ואינו יוצא לדבר מצוה הרי זה שוטה רשע גמור וגס רוח. אינו יוצא לא לדבר מצוה ולא לדבר הרשות חסיד צדיק גמור ורוח חכמים נוחה הימנו.

ט. ואת לרבות תלמידי חכמים. הנה בפסחים (דף מ"ט): גדולה שנאה ששונאין עמי הארץ לתלמיד חכם יותר משנאה ששונאין אומות העולם את ישראל. ומקום יש לפרש דבר בעיר כנס רגליך על דרך דאמר בברכות (דף ס"ג). תניא הלל הזקן אומר בשעת המכניסין פזר בשעת המפזרים כנס. אם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר, שנאמר (משלי י"א, כ"ד) יש מפזר ונוסף עוד. ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס, שנאמר (תהילים קי"ט, קכ"ו) עת לעשות לה' הפרו תורתך. ודי לחכימא ברמיזא.

ובדברים (כ"א, א' ט') כי ימצא חלל באדמה לא נודע מי הכהו. ויצאו זקניך ושופטיך וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו. כפר לעמך ישראל אשר פדית ה'. והנה בסוטה (דף כ"ב. שם) אמר ר' אבהו אמר רב הונא אמר רב מאי דכתיב (משלי ז', כ"ו) כי רבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה, כי רבים חללים הפילה זה ת"ח שלא הגיע להוראה ומורה, ועצומים כל הרוגיה זה ת"ח שהגיע להוראה ואינו מורה. והשתא יש לפרש כי ימצא חלל שמת במגיפה לא נודע מי הכהו. ויצאו זקניך ושופטיך שהגיעו להוראה, ומהיכן יצאו, אלא שקיימו בעצמם דבר בעיר כנס רגלך שנאמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו. וענו ואמרו ידינו לא שפכו את הדם הזה שלא נתרשלנו להורות דבר בעיר כנס רגלך ולא גרמנו להריגתו. ועינינו לא ראו, כדאמר בבבא קמא (שם) רבא בעידן רתחא הוי סכר כוי דכתיב כי עלה מות בחלונינו, והואיל וסתמנו חלונותנו עינינו לא ראו. כפר לעמך ישראל אשר פדית ממצרים, שלא יצאו איש מפתח ביתו לא בימים ההם ולא בזמן הזה. וכי ימצא חלל באדמה, הנה רבים חללים הפילה זה תלמיד חכם שלא הגיע להוראה ומורה להקל במקום סכנה.

ותדע כי חכמי התלמוד היה לאל ידם להחזיר נשמות לפגרים מתים כדאמר בעבודה זרה (דף י'): זוטי דאית בכו מחיה מתים, ואפילו הכי לא היו דנים דיני נפשות של יחיד אלא בסנהדרין, כמו ששנינו (סנהדרין פ"א מ"א) דיני ממונות בשלשה דיני נפשות בעשרים, ואין דנים את השבט אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. וא"כ מי הוא זה ואי זה הוא אשר ימלאו לבו לדון את השבט דיני נפשות יחידי להקל במקום סכנה. הלא אם ממית מיתתו

מיתת עולם מעות לא יוכל לתקן, כדאמר בספרי (ואתחנן פיסקא ל"ב) אם מתכנסים כל באי העולם לבראות יתוש אחד ולהכניס בו נשמה אינם יכולים.

ומראש אגיד גם על לעתיד לבא ביום שידובר להורות לצאת ולבוא כי אין הדבר מסור ביד הדיוט קופץ בראש אלא ביד אורים ותומים. ואם על ההווה לא נמצא בקי בשיעור מלאך המות באחת (ברכות דף ד'): איך על העתיד נמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו בקי בשיעור עד יעבור זעם של מכה מהלכת. ואנן יתמי דיתמי מה אנו מה חיינו לדון בשלשה אפילו על שיעור שומר פתאים ה'. ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו. ועל דא קא בכינא עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך.

י. והנה במגיד משנה הלכות שבת (פ"ב הי"א) משמע דפקוח נפש דוחה שבת שיעורו אחד מני אלף. עיין שם. ונ"ל לכיון החשבון בס"ד, דהנה בתענית (דף י"ט). איזהו דבר. עיר המוציאה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר. פחות מכאן אין זה דבר. ופירש רש"י דאקראי בעלמא הוא. ובשולחן ערוך (או"ח סי' תקע"ו, ב') וז"ל היו בה אלף ויצאו ממנו ששה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר. וכן לפי חשבון זה. עכ"ל.

והנה במעשה העגל כתיב (שמות ל"ב, כ"ו-כ"ח) ויעמד משה בשער המחנה ויאמר מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי. ויאמר להם כה אמר ה' אלהי ישראל שימו איש חרבו על ירכו עברו ושובו משער לשער במחנה והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו. ויעשו בני לוי כדבר משה ויפול מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש.

ואיתא במדרש (שמו"ר ל', ז') עה"פ (משפטים כ"א, ל"ז) כי יגנוב איש שור וטבח או מכרו חמשה בקר ישלם תחת השור, לפי ששור גנבנו ועשינו עגל לפיכך ה' בקר שלמנו תחתיו, שמתו תחתיו אבותינו במדבר. וביאר מר זקני רבנו וידאל הצרפתי השני זיע"א בפירושו אמרי יושר (שם. דף מ"ב): לפי ששור גנבנו מהמרכבה (תנחומא כי תשא ל"א, כ"א) לפיכך חמשה בקר שילמו אבותינו תחתיו. שמעתי דהנה רבנו בחיי (ויקהל ל"ה, כ') עה"פ (קהלת ז', כ"ח) אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי, ואשה בכל אלה אלהיך ישראל (כי תשא ל"ב, ד') לא מצאתי, שהנשים לא חטאו בחטא העגל (תנחומא שם ל"א, י"ט ופרקי דרבי אליעזר פ' מ"ה). וא"כ גם רישא דקרא דאמר אדם אחד מאלף מצאתי מיירי מחטא העגל, ור"ל דאחד מאלף חטאו בחטא העגל. וא"כ כיון שהיו ששים רבוא כדכתיב (בא י"ב, ל"ז) כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף, יש לחשוב שש מאות חטאו בחטא העגל. וא"כ כיון שמתו כשלשת אלפי איש במגפה, מכוון שפיר כנגד חמשה בקר ישלם תחת השור. ודפח"ח. וכ"כ המגיד מקרעמניץ זצ"ל בסי' שפת אמת משלי (ז', י"ט) בשם חכם אחד קדמון. וכתב שם החשבון שמתו שש מאות שחטאו וארבע פעמים שש מאות שהם אלפים וארבע מאות שלא חטאו. עיין שם.

ברם דעת רבנו מהרש"א ז"ל בחידושי אגדות יומא (דף כ"ב: ד"ה איפרעו) דחמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה היינו מלבד השור או השה שגנב. והבאתי בסי' צורת הלבנה (פ' משפטים כ"א, ל"ז דף קל"ח). עיין שם. ולפי"ז על כרחך לכיון החשבון שמתו שש מאות שחטאו בחרב, ומתו כשלשת אלפי איש במגפה, כלומר סך הכל שלשת אלפים ושש ומאות, ומכוון שפיר כנגד חמשה בקר ישלם תחת השור שלא חטאו. והשתא צא וחשוב שלשת אלפים ושש מאות איש לששים ריבוא רגלי ותמצא שיעור שלשה מתים לחמש מאות רגלי. ודו"ק.

ולפי זה אתי שפיר מאי דמשמע במגיד משנה (ה' שבת ב', י"א) דפקוח נפש דוחה שבת שיעורו אחד מני אלף. דהנה הגאון רבי שלמה גאנצפריד זצ"ל בספר אפריון (שמות י"ב, ל"ח) כתב כי סך כל מספר בני ישראל שיצאו ממצרים שלש מאות וששים רבוא. עיין שם. וא"כ נמצא שלשת אלפים ושש מאות רגלי אחד מאלף סך כל ישראל שהם שלש מאות וששים רבוא. והכל כפתור ופרח בס"ד.

ועתה בני לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום
לאדונינו ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם (נחמיה ח', י'). ואסיים מעין הפתיחה בניסן
נגאלו ובניסן עתידין ליגאל ויחד שבת אחים נאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים. אמן.

יוסף בנימין ב"ר עמרם צרפתי